

Változás és változatlanság az ifjúság életmódjában

Az ifjúság életmódváltásával kapcsolatban néhány olyan gondolatot vetnék föl, amiről azt feltételezem, meghatározó lehet a valóság föltárásában. Egyszerre beszélünk azonban állandóságról és változatlanságról, melyhez – képzettségünknek, értékeinknek és tapasztalatainknak megfelelően – különféle kultúrafelfogásokat társítunk. Kommunikációs zavarokat észlelünk, félreértések adódnak, amit a kultúra fogalomváltozásához kötök, mert az ismert adatok (felnett- és ifjúsági mérések, hazai és nemzetközi adategyüttesek) alapján elég markánsan látszik körvonalazódnia az a felismerés, hogy végre érdemes volna túllépnünk azon a korábbi kultúrafelfogásunkon, amely hol szűken, hol tágan, különböző szempontok alapján, de megpróbálta leírni mindazt, ami magatartásunkat, viselkedésünket, gondolkodásunkat és egész életmódunkat döntően befolyásolja. A változás nem írható le a kultúra szűk vagy tág értelmezése szerint, ezek így kétségesé váltak. A kultúra úgy alakult át, hogy sokkal inkább egyfajta képességnek és készségnek tekintjük az emberben, egyfajta adaptációs lehetőségnek. Az a tulajdonságunk, hogy felismervén, miről van szó, a szituációkat értelmezni tudjuk, és reagálunk rá. Új jelentést is adunk a dolgoknak.

Ez tehát az egyik olyan változás a kultúra felfogásában, amelynek hatására az életmódban ténylegesen változás történt, különösen a fiatalok körében. Hiszen használják a tudástársadalom számos elemét, a digitális kultúrát, és használnak intézményeket a szó legjobb értelmében, amikor adaptálják a szolgáltatásokat a tudásukon keresztül, és a különböző kultúrákat készséggé, képességgé fejlesztik a saját szemé-

lyiségükben. Eközben saját véleményüket és kultúrájukat is megjelenítik.

A másik változás, ami szintén a kultúra fogalmával függ össze, az a jelenség, amelyet lehet egyfelől identitásválságnak nevezni, de a mostani mérésekből talán precízebb, ha azt mondjuk, integrációs gondok keletkeztek. Életkortól függetlenül látszik, nem lehet jól definiálni azt, hogy mit jelent fönt és lent, akár kultúráról, akár gazdaságról, akár gazdagságról legyen szó. Sokkal inkább arról beszélhetünk, hogy át tudunk-e lépni egyik helyzetből a másikba, és vannak-e eszközeink ahhoz, hogy az akadályokat legyőzzük. Ezért gondolnám, hogy sokkal inkább integrációs problémáról van szó akkor, amikor az ún. paradigmaváltásra hivatkozunk.

A harmadik elem, amit érdemes megemlíteni ebben a megváltozott kultúrafelfogásban, az az, hogy a kultúra olyan lehetőség, amely az egyén számára mint életvezetési stratégia jelenik meg. Ezáltal sokkal fontosabb a kultúrának az a funkciója, hogy ebben a kultúra különböző területeit gondozza, ápolja, fejleszti, majd továbbadja. Semmiképpen nem azt jelenti, hogy zárttá teszi ezeket az értékeket, épp ellenkezőleg, nyitottá, hogy a közösségek egymás számára közvetíteni tudják.

Nyilvánvaló, hogy ezek a funkciók együttesen működnek. Az egyes elemek adott helyzetben hol erősebbek, hol gyengébbek, a tárgytól függően, és mégis, ebben a megváltozott kulturális környezetben, ezzel a megváltozott tartalommal értelmezhetjük megközelítő pontossággal a tapasztalt új jelenségeket, amelyek történtek az emberek, különösen a fiatalok életében. Azokat a társadalmi háttérváltozókat, amelyeknek mindig kitüntetett szerepe van az életmód-

szempontjából: az iskolai végzettség és a lakó-környezet, amely döntően meghatározza nemcsak az életmódját, hanem minőségét is. Ehhez folyamatosan hozzá kell gondolnunk, hogy milyen kultúrával, milyen tartalommal töltődik meg egy adott iskolai végzettség. Másik oldalról, és ez nagyon fontos gyakorlati kérdésekkel kapcsolódik össze, komoly szerepe van a lakó-környezetnek, amely befolyásolja az egyénnek a közösségi léthez való viszonyát, dinamikáját. Ez az a tér, ahol a mozgás létrejöhet. A mobilitásról szólva, amely hozzá tartozik felfogásunknak azon eleméhez, melyet úgy jellemezhetünk, életmódjában az válik mobillá, akiben a kultúra egyes elemeinek adaptációja folyamatosan jelen van. Új és új lépéseket tesz, kipróbálja részben saját magát, részben pedig kérdéseket tesz föl, tehát nemcsak közvetíti, nemcsak a készségeit működteti professzionálisan, hanem megfogalmazza, mi az, ami ebből a bonyolult világból ténylegesen érdekli, és mi az, ami kevésbé vagy egyáltalán nem. Ez valóban mérhető, új eleme az életmódváltásnak.

A tőkefeleségekkel kapcsolatban – Bourdieuere utalva – szintén változás történt az életmódban. Jól mérhető, hogy a '90-es évek kulturális tőkeerősségét fölvaltotta – és ez az ifjúság körében is így van – a kapcsolati tőkék fontossága. Ez bizonyára sokáig még így lesz, mindaddig, amíg az identitásválságból adódóan ki nem egyenlítődik az a felemás helyzet, ami az adaptációs készség nehézségeiből következik. Ha egyre szélesebben, egyre inkább a bensővé válásból következik a reflexió a társadalmi, a tudásbeli kihívásokra, egyre kevésbé válik féloldalassá az a működés, amelyben inkább a kapcsolati tőkékre, semmint a tudásra és a kulturális tőkékre támaszkodik az egyén. Ahogyan a nemzetközi és a hazai ifjúságkutatók állítják, az életmódkutatásban is megtörtént a jelentős modellváltás, paradigmaváltás, ami megkerülhetetlenül a politikai és gazdasági folyamatokkal függ össze, és amelynek középpontjában egy új, a fiatalokhoz kapcsolódó intézményrendszer áll, az információs társadalom számos új formációjával. Bár még csak a kezdetén vagyunk ennek a lényeg-

gi átalakulásnak, a hatása máris megosztotta a benne élőket.

Nincs illúzióm, hogy itt a politikai és gazdasági rendszerváltással párhuzamosan fölépültek ifjúsági és intézményi közösségek, amelyek válaszokat képesek adni a kor, a környezet és a kortárs csoport kihívásaira. A válaszok részlegesegek. A válaszok nagyon sokszor csoporton belül maradnak, nem kerülnek a nyilvánosság elé, nem fogalmazódnak meg elég világosan. A másik oldalról viszont az látszik, hogy a fiatalok szerepe felértékelődött a nyilvánosságban. Érdemes volna – és sajnos ezzel az ifjúságkutatás adós – valóban megnézni, megmérni, hogy miközben azt mondjuk, a fiatalok szerepe központi kérdéssé válik a társadalomkutatásokban, ezt milyen adatokkal tudjuk bizonyítani. Nincsenek folyamatos ifjúsági vizsgálatok, életmód- és kultúrákutatók, ezért egy-egy területről részinformációink vannak. Feldolgozásuk lassú, féloldalas, hiszen a kutatói szabadság gyakorta egy adott pillanatban a személyes érdeklődéstől indítva olyan területeket emel ki, amelyek valószínűleg a kutató számára nagyon fontosak, de nem minden esetben tartanak számot hosszú távú érdeklődésre.

A hazai vizsgálatokból – a nemzetközi trendeknek megfelelően – publicitást azok a munkák kapnak, amelyekben a jóléti, és a kevésbé fejlett országok összehasonlítása történik az ifjúság munkaerő-piaci helyzetével, az oktatással, a szabadidő felhasználásával kapcsolatban. De az identitásra, a felfogásbeli különbségekre, az előítéletességekre csak kevés olyan adatunk van, amely differenciáltan megmutatná azokat a társadalmi szempontokat, összefüggéseket, amelyek a változást vagy igazolják, vagy megcáfolják. Az előrejelzések azt mutatják, hogy felértékelődnek a kutatásokban a helyi és a lokális vizsgálatok, valamint ezeken belül jól kimutatható, hogy a fiatalok személyes szerepe és felelősségvállalása az, amire ezek a kérdések irányulnak.

Az aktivitások közül – különösen az ifjúságkutatásban, és az életmódváltás szempontjából – több alkalommal is kísérletet tettek arra, hogy

a politikai attitűdökről információkat kapjunk. Ezek a vizsgálatok többnyire a választások előtti évben történtek, így ezek zömében egy-egy ciklus problémáira reflektáltak, részben pedig előre vetítették azokat a szándékokat, amelyekkel az ifjúság a politikát magához közelinek vagy távolinak érzi. Az utóbbi időben a politikához való viszonyt a fiatalok körében nagyon sajátos ambivalencia jellemzi, amire a politológusoknak megvan a maguk jó válasza, hiszen az az élethelyzet, amelyben éppen az iskolai végzettségnek és a lakókörnyezetnek a hatása megmutatkozik, azt is érzékelteti, hogy a politikai döntések hátterében ott húzódik a habitus kérdése, valamint a családi neveltetés. Fontos magyarázó ereje van annak, milyen családi élethelyzetből, milyen iskolai háttérből, milyen környezeti feltételek mellett, milyen szituációból mondanak igeneket vagy nemeket egy adott kérdéssel kapcsolatban. Számos olyan eleme van ennek a valóságnak, ami a hazai és nemzetközi kutatásokból látszik, és amire azt mondhatjuk, hogy mint minden más társadalomkutatásban, itt is látszik a szolidaritás hiánya a kortárs csoport és a társadalom más csoportjai iránt. Ez az egyik fő tanulsága az életmódkutatásoknak, de a magatartás-kutatásoknak is. Amiben lényegesen és negatív értelemben változott a világ az az, hogy nemcsak a kisebbség és a többség esetében, de a fiatalok és a kortárs csoportjai esetében – és az idősek és a fiatalok között is – egyre kisebb a szolidaritás mértéke.

Ez azt is jelenti, hogy megnőtt a távolsága ennek a "fent"-nek és „lent”-nek is, hiszen ez a szakadék jól mintázza azt, milyen finom belső rétegzettségű maga az ifjúság, milyen gyorsan változik ahhoz képest, hogy hogyan halad előre az egyén az iskolázottságban, hogyan javul vagy romlik a lakókörnyezete, milyen esélyei vannak a foglalkoztatottságban. Ennek megfelelően a szolidaritási képessége vagy pozitív, vagy pedig negatív irányban, de változik. Tény – és ezt valamennyi hazai és nemzetközi kutatás is pregnánsan megmutatja –, hogy fizikailag és szexuálisan lényegesen korábban érnek, és erőteljesebbek a fiatalok. Más területen viszont

később lépnek be a felnőtt társadalomba, lassabban jutnak el a teljes körű felelősségvállalásig, így a meghosszabbított tanulási időszak egy új életmódot alakít ki. Különösen azoknak a körében, akik valamilyen felsőfokú intézménybe járnak, illetve ennek az idejét a lehető leghosszabb mértékben meg tudják hosszabbítani. De éppen a „fent”-hez és a „lent”-hez való viszony gyors alkalmazkodási kényszere, a gazdasági függőség a tanulás miatt, illetve az életmódváltásban – jelzik a radikális átalakulás szükségét.

Miközben a meghosszabbított tanulási folyamatban viszonylag nagy biztonsággal és jó közérzettel vesznek részt a fiatalok, a másik oldalon azok, akik kimaradnak, leszakadnak az iskolai képzésekből, idővel végleg szegregálódnak. Egyre esélytelenebbek a munkaerőpiacon, hátrányaik az életmód szempontjából pedig azt jelentik, hogy egyre zártabbá válnak, egyre kisebb a mobilitási igényük még a kortárs csoportok irányába is. Ezt a bezárkózást teljesen másképpen élik meg, mint azok, akik életprogramként vállalják az egyedülletet, egy olyan önállósulást, ahol ennek a homlokterében a karrierépítés és az egyén kiteljesedése áll.

Mivel a fiatalok az elsődleges és a másodlagos szocializációban nagyon ellentmondó példákat látnak a környezetükben, a viselkedésük, a véleményük, és a jövőképük is nagyon különböző. Nincsenek összefüggő kutatások, markáns adatok arra – különös tekintettel a ritka nagymintás felvételre –, hogy azt mondhatnánk, az életmód alapján nagyon határozottan jellemezhetünk és elkülöníthetünk korcsoportokat az ifjúság 15–29 éves sávjában.

Azt lehet mondani, hogy vannak tanuló, magasan kvalifikált, jól képzett fiataljaink, ennek a körnek van egy holdudvara, akik őket követik viselkedésben, ha nem is tartalmilag, de külsőségeikben, és kimutatható a nagy leszakadás, ahol folyamatosan lecsúsznak, és egyre inkább kiszakadnak a kortársaik közül azok, akik az iskolai versengésben alul maradnak, illetve a szocializációs folyamatokból kimaradtak. Az életmód szempontjából lehetősége van a fiataloknak bizonyos, a korai önállósodást követően egy na-

gyon határozottan megfogalmazott életpálya kialakítására, de ugyanígy a lemaradásra is.

Még egy kérdésre utalnék, és ez az individualizáció, az én és a másik kapcsolata. Ha a szlenget értelmezzük, akkor ez az együtt járás, együtt lógás, a „skalpgyűjtés” elég pontosan megjeleníti azt, amit a másikhoz való viszonyban értenek. Ezek megléte, folyamatos deklarálása azt feltételezi, hogy a korai önállósodás tárgyi jelei, – a mobiltelefon, az internet, a bankkártya-használat és a hasonló, mért adatok, összefüggések – nem azt jelentik, hogy egymás iránt kialakult a felnőtségnek és az életmódnak az a stabil háttere, amelyben a partnerségnek, az egymásra való figyelésnek, a biztonságnak szerepe volna. Többnyire a saját problémájáról beszél, nem a mi problémánkról, nem a mi közös dolgainkról, hanem az övéről és az enyémről, és döntően egyes szám első személyben. Részben ezzel is magyarázható, hogy miközben sokkal hamarabb kerülnek kapcsolatba az alkohollal, a cigarettával, a drogokkal, sokkal korábban létesítenek szexuális kapcsolatokat, ezek tartalma, kimenete, veszélyei elsikkadnak a pillanatnyi öröm, az egyszerűség, az azonnali elérhetőség szempontjai mögött.

A csoportkultúrával kapcsolatban egy közösségi életmód szempontjából fontos mozzanatról, az alkalmazkodásról érdemes még szólni. Nagyon rövidek azok az intervallumok – és a mérésekben ezek jól látszanak –, amelyekben a fiatalok képesek alkalmazkodni munkahelyi vagy iskolai elvárásokhoz, ezért arra törekszenek, hogy úgy önállósuljanak, hogy maguk határozzák meg a lehetőségeiket, és a maguk urává válás mögött nem egyszerűen a tudással felépített, kellőképpen megalapozott én vállalása áll. Sokkal inkább annak az igénye, hogy a lehető legtávolabbra helyezték azokat a korlátokat, amelyeket a pillanatnyi helyzetben zavarónak, kellemetlennek és a nehézségek szempontjából

lényeginek találnak. Ebben az átalakulásban tehát a finom rétegzettség, a környezet hatása pillanatonként változtatja meg az ifjúságban kialakult mintákat, felfogásokat. Igyekszik erőteljesen háritani a külső körülményeket, mondván, hogy mindazok a megszerzett ismeretek, amelyekre szert tett, a tudás társadalmába vihetik, alkalmasak arra, hogy a mindennapi problémákat megoldják. Döntően azonban csak a felszín lehet így rendben tartani.

A konfliktusok éppen ebből származnak, és itt érzük tetten az állandóságot: ez a hosszúra nyúlt ifjúsági életkorszak egyszerre csak terhessé válik, korábban szerzett előnyei rosszul kezdenek fizetni. Későn tanulják meg ebben a folyamatban a fiatalok az alkalmazkodás különböző szabályait, azok értelmét, és nehezen tudják adaptálni a saját területükre. Csorbát szenvednek azok a karrierképek, azok az énképek, amelyeket gyakran hamisan alakítottak ki. Ennek eredményeképpen, mire ennek az ifjúsági életkornak a felső határára érnek, újra egy nagyon jelentős differenciálódás történik a fiatalok között. Néhányan valóban jelentősen előre tudnak lépni, kiemelkednek, de a többség számára nagyon zárt, magába forduló és a többi réteghez csak szűk ösvényen való járást biztosít az a tudás és szerzett képesség, amely valamilyen szakmai területen megvalósulhat.

De a mindennapi élet szempontjából egy-egy olyan – a szabadidő eltöltésével kapcsolatos – aktivitási területen, amelyben a tét nem a személyiség léte, hanem valóban a jó közérzet, szintén inkább a rivalizálás, mint az együttműködés és az alkalmazkodás a jellemző. Ilyen módon tehát egyszerre van jelen egy egészen különleges változás, mert a kultúra maga alakult át, és az ifjúság erre úgy reflektál, hogy szélsőségesen sodródik, vagy leszakad és kimarad, gyengítve a mobilitást és a szolidaritás esélyeit.